

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра церковної історії

]

Методичні рекомендації та завдання
для самостійної роботи з вивчення курсу

«ІСТОРІЯ ХРИСТІЯНСТВА В УКРАЇНІ II»

для студентів філософсько-богословського факультету
спеціальності «Богослов'я»

Львів 2012

Методичні рекомендації та завдання для самостійної роботи з вивчення курсу «Історія християнства в Україні II» для студентів філософсько-богословського факультету спеціальності «Богослов'я» / Укл. к.і.н. О. Беген. Львів: Філософсько-богословського факультет УКУ, 2012, 39с.

Рецензенти:

Вікторія Любащенко,

доктор філософських наук,

професор кафедри церковної історії

Українського католицького університету

Олег Дух,

кандидат історичних наук,

доцент кафедри давньої історії України та архівознавства

Львівського національного університету ім. Івана Франка

Рекомендовано до друку

на засіданні кафедри церковної історії

Українського католицького університету

(протокол № 1 від 20 серпня 2012 р.)

© Олег Беген, 2012

© Український католицький університет, 2012

Зміст

I. Вступ	4
II. Програма навчальної дисципліни	7
II.1. Структура навчальної дисципліни.....	7
II.2. Теми лекційного курсу.....	9
III. Література для обов'язкового прочитання до змістових модулів 1/2	13
IV. Рекомендації студентам при підготовці до семінарських занять	17
IV.1. Теми практичних занять та самостійної роботи студента.....	18
IV.2. Завдання для самостійної роботи.....	25
V. Методики активізації процесу навчання	28
VI. Перелік питань на іспит	29
VII. Система поточного і підсумкового контролю	31
VIII. Методичне забезпечення:	36
IX. Список використаних джерел та літератури	36

I. ВСТУП

Запропонований курс «Історія християнства в Україні-II» покликаний звернути більшу увагу студентів на загальний, світовий контекст розвитку християнства у Новому часі та, показати закономірності й специфіку релігійного життя в нашій державі, богословські, культурні, політичні й соціально-економічні підстави українського християнства. Курс повинен допомогти студентам з'ясувати співвідношення східних і західних впливів на релігійне життя в Україні, розкрити закономірності розвитку різних Церков та місце України в цивілізаційній політиці сучасного поліконфесійного світу.

Мета курсу «Історія християнства в Україні II» – вивчення студентами закономірностей історичного розвитку християнства в Україні від початку козацької революції у XVII ст. до сьогодення на основі усестороннього ознайомлення з історичними джерелами і найновішими здобутками вітчизняної та зарубіжної історичної науки.

Основними завданнями навчальної дисципліни є:

- 1) формувати у майбутніх істориків знань про головні етапи і події в історії християнства в Україні;
- 2) виробити вміння аналізувати історичні процеси, події і факти;
- 3) навчити інтерпретувати історичний матеріал, розглядати його у всесвітньо-історичному контексті;
- 4) виробити навички користуватись категорійно-понятійним апаратом історичної науки, історичними джерелами та довідковими матеріалами з історії України;
- 5) формувати критичне вміння оцінювати місце та роль як окремих особистостей, так релігійних та громадських організацій у вітчизняній історії Христової Церкви в Україні;
- 6) розвивати історичний і богословський світогляд, здатності критично осмислювати минулий досвід, аналізувати сучасне і прогнозувати майбутнє;
- 7) виховувати християнську свідомість та сприяти осмисленню ролі людини (особи) в історії Церкви;
- 8) формувати толерантне неупереджене ставлення до інших конфесій;
- 9) розвивати творче мислення студентів і вміння критично осмислювати історичні факти і богословські теорії;
- 10) розвивати здібності студентів, інтерес і повагу до історії, культури і традиції власної Церкви і Церков інших народів.

Очікувані результати. Внаслідок вивчення курсу студент, опираючись на доступні джерела та досягнення історіографії, повинен знати:

1) основні етапи становлення та розвитку християнства в Україні, розбудови церковних структур, принципи організації та засади віри основних християнських Церков в Україні, стан міжконфесійних взаємин на землях сучасної України в контексті загальноісторичного розвитку та історії Вселенської Церкви зокрема;

2) основні джерела, бібліографію та наукові концепції осмислення церковної історії;

3) періодизацію та основні тенденції церковно-політичних, суспільно-релігійних та національно-культурних процесів і відносин;

4) визначні події та особистий внесок окремих діячів у розвиток християнської духовної спадщини України, богословську думку, еkleзіологічні концепції та гуманістичні погляди видатних мислителів та церковних лідерів;

5) сучасні методи та принципи наукових досліджень з історії християнства.

Також у результаті прослуханого курсу студент повинен уміти:

1) оперувати та дати визначення наступних термінів та понять: автокефалія, автономія, адміністратор, антиклерикалізм, апостольський візитатор, архимандрит, бенедикцій, василіяни, воскресенці, візитація, вікарій, вікаріат, войовничий атеїзм, декан, диспеза, дієцезія, екзарх, екзархат, екуменізм, енцикліка, епікія, євангелізація, єзуїти, єпархія, Жива Церква, йосифінізм, канонік, канонічність, капелан, капітула, кардинал, коад'ютор, конгрегація, конклав, конкордат, конкордія, консисторія, крилошанин, легат, липківщина, митрополія, місія, мітрат, місцеблюститель, морозовщина, москвофільство, намісник, народовці, націоналізація, новіціат, нотар, нунцій, обер-прокурор, обновленський рух, ординарій, ординаріат, освічений абсолютизм, офіціал, патріархальний рух, патріархат, патронат, прелат, префект, примас, провінцал, провінція, протестанти, радикали, редемптористи, Реформація, рновщина, Руська Трійця, Св. Синод, секуляризація, сотрудинок, студити, суспенза, суфраган, схизма, тихонівщина, треби, унія, уніатизм, „унійна трійця”, утравізм, фанаріот, Церковна колегія, штати, язичіє.

2) характеризувати основні тенденції історичного розвитку християнства в Україні протягом двох тисячоліть його існування, визначати національні та еkleзіологічні особливості УГКЦ та українських православних Церков (ФПЦ, УПЦ КП, УАПЦ), робити диференційований порівняльно-історичний аналіз канонічного статусу, рівня релігійної свідомості та богословської думки цих Церков, визначати їх місце і роль у вселенському християнстві на відповідному історичному відрізку часу;

3) порівнювати, пояснювати, аналізувати, узагальнювати і критично оцінювати історичні факти та діяльність осіб, спираючись на здобуті знання на основі альтернативних поглядів на проблеми;

4) аргументовано відстоювати власні погляди на ту чи іншу проблему, толерантно ставитися до протилежних думок, виявляти розбіжності у позиціях, бути критичним до тенденційних поглядів;

5) співставляти історичні події, процеси за періодами (епохами), орієнтуватися в науковій періодизації історії християнства в Україні;

6) працювати з історичними джерелами, самостійно здобувати історичну інформацію;

7) викладати історію християнства як складову частину курсу загальної історії в середній школі, професійно-технічному училищі та вищому навчальному закладі;

9) здійснювати лекційну та краєзнавчу роботу в галузі релігієзнавства, консультувати з питань історії християнства місцеві державні, громадські і культурні установи, сприяти збереженню архітектурних і мистецьких пам'яток історії та культури України.

«Методичні рекомендації та завдання для самостійної роботи з вивчення курсу "Історія християнства в Україні II"» розпочинаються програмою курсу. Потім подано список основних джерел і літератури, якими доцільно користуватися, вивчаючи історію Церкви в Україні періоду від початку козацької революції у XVII ст. до сьогодення. Також далі вміщено теми та плани семінарських занять, зокрема підкреслено, які конкретно факти, події, імена та поняття повинні засвоїти студенти, працюючи над курсом.

Семінарські заняття розраховані на самостійне вивчення студентами будь-якої теми курсу за заздалегідь складеним планом і вказаною літературою з метою подальшого обговорення питань цієї теми на занятті в аудиторії. Після кожної теми семінарського заняття є перелік питань для самостійної роботи.

Також у «Методичних рекомендаціях» подано систему поточного та підсумкового контролю, основні вимоги до знань студентів та критерії їх оцінювання, вказано інформаційні ресурси, наведено список додаткової літератури, якою доцільно користуватися, вивчаючи історію християнства в Україні періоду від початку козацької революції у XVII ст. до сьогодення, а також перелік питань для підготовки до іспиту (екзамену). Питання охоплюють весь матеріал курсу. Іспит вимагає від студентів чітких, логічно завершених, аргументованих відповідей. Мета іспиту – не лише перевірити знання, а й виявити вміння студента аналізувати, порівнювати, зіставляти події та факти, висловлювати свої міркування стосовно тих чи інших історичних явищ, залучати для аргументації своєї думки відповідні матеріали.

II. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

II.1. СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин												
	денна форма						Заочна форма						
	усього	у тому числі					усього	у тому числі					
		л	п	лаб	інд	с.р.		л	п	лаб	інд	с.р.	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Модуль 1													
Змістовий модуль 1. Ранньомодерна і модерна історія XVII-XIX ст.													
Тема 1. Православна Київська митрополія в умовах козацької революції середини XVII ст. й Гетьманщини	7	2				5							
Тема 2. Унійна Церква на Правобережжі та західноукраїнських землях у другій половині XVII – XVIII ст.	2	2											
Семінар 1. Замойський Синод 1720 року	7		2			5							
Тема 3. Церковна політика російського самодержавства на українських землях у XVIII – XIX ст.	7	2				5							
Тема 4. Релігійне життя на українських землях в Австрійській монархії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.	7	2				5							
Тема 5. Церква і український національний рух в імперії Габсбургів у середині XIX – на початку XX ст.	2	2											
Семінар 2. УГКЦ і національний рух в Галичині в 2 пол. XIX століття.	2		2										
Контрольна робота	2		2										

Разом за змістовим модулем 1	36	10	6			20							
Змістовий модуль 2. Історія християнства в Україні у XX ст.													
Тема 6. Церковне життя в Україні за часів Першої світової війни та відродження української державності	7	2				5							
Семінар 3. Діяння Всеукраїнського Православного Собору. Утворення УАПЦ	2		2										
Тема 7. Релігійна політика радянської влади та атеїстична пропаганда в Україні у 20-30-х роках XX ст.	7	2				5							
Тема 8. Особливості релігійного життя на західноукраїнських землях у 20-30-х рр. XX ст.	2	2											
Семінар 4. Митрополит Андрей Шептицький і український національний рух після 1914 року	2		2										
Тема 9. Українські Церкви під час Другої світової війни	7	2				5							
Тема 10. Релігійна політика сталінського режиму після Другої світової війни	2	2											
Тема 11. Становище Церкви і релігії в Радянській Україні у 50-80-х рр. XX ст.	7	2				5							
Разом за змістовим модулем 2	36	12	4			20							

Усього годин	72	22	10			40						
Модуль 2												
ІНДЗ / курсова робота			-	-		-			-	-	-	
Усього годин												

II.2. ТЕМИ ЛЕКЦІЙНОГО КУРСУ

Змістовий модуль 1. Ранньомодерна і модерна історія XVII-XIX ст.

Тема 1. Православна Київська митрополія

в умовах козацької революції середини XVII ст. й Гетьманщини

План заняття:

1. Конфесійний чинник у повстанні під проводом Богдана Хмельницького;
2. Православ'я та унія в часи Руїни;
3. Обмеження російським урядом автономії Української держави і Церкви;
4. Підпорядкування Київської православної митрополії Московському патріархату;
5. «Малоруські» впливи на Московську державу.

Тема 2. Унійна Церква на Правобережжі та західноукраїнських землях у другій половині XVII – XVIII ст.

План заняття:

1. Унія на Закарпатті;
2. Приєднання до унії Перемишльської, Львівської та Луцької єпархій;
3. Замойський собор 1720 р.;
4. Запровадження соборових рішень;
5. Взаємини з латинською єрархією і латинізація в Унійній Церкві.

Тема 3. Церковна політика російського самодержавства на українських землях у XVIII – XIX ст.

План заняття:

1. «Малоруський чинник» у формуванні синодального православ'я (Геофан Прокопович і Стефан Яворський);
2. Русифікація українського православ'я протягом XVIII ст.;
3. Політика царизму щодо ліквідації унії після поділів Речі Посполитої;
4. «Українофільство» в середовищі православного духовенства;
5. Поява новітніх протестантських течій.

Тема 4. Релігійне життя на українських землях в Австрійській монархії наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст.

План заняття:

1. Австрійські реформи в сфері церковного життя; „політика йосифінізму”;
2. Австрійські реформи в сфері освіти;
3. Відновлення Галицької митрополії;
4. Мукачівська та Пряшівська єпархії;
5. Православна і Греко-Католицька Церкви на Буковині.

Тема 5. Церква і український національний рух в імперії Габсбургів у середині XIX – на початку XX ст.

План заняття:

1. Культурно-національне відродження в Галичині. «Руська Трійця»;
2. Революція 1848-1849 рр. Головна Руська Рада;
3. Галицька митрополія у другій половині XIX ст.;
4. Розвиток Греко-Католицької Церкви на Закарпатті.

Змістовий модуль 2. Історія християнства в Україні у ХХ ст.

Тема 6. Церковне життя в Україні за часів Першої світової війни та відродження української державності

План заняття:

1. Греко-Католицька Церква напередодні та під час Першої світової війни.
2. Релігійна політика Центральної Ради, Гетьманату і Директорії;
3. Автокефальний рух під час Першої світової війни.

Тема 7. Релігійна політика радянської влади та атеїстична пропаганда в Україні у 20-30-х роках ХХ ст.

План заняття:

1. Становище Православної Церкви в умовах утвердження влади більшовиків (1917-1921 рр.);
2. Православна Церква в Радянській Україні в 20-30-х роках;
3. Політика «войовничого атеїзму»: ідеологічні засади, законодавча база, практична реалізація.

Тема 8. Особливості релігійного життя на західноукраїнських землях у 20-30-х рр. ХХ ст.

План заняття:

1. Греко-Католицька Церква у міжвоєнній Польщі;
2. Заснування і розвиток Польської Автокефальної Православної Церкви в міжвоєнний період;
3. Греко-Католицька Церква на Закарпатті у міжвоєнний період;
4. Православна Церква на Закарпатті у міжвоєнний період.

Тема 9. Українські Церкви під час Другої світової війни

План заняття:

1. Греко-Католицька Церква в умовах радянської (1939-1941) і німецької (1941-1944) окупацій;
2. Українська Автономна і Українська Автокефальна Православні Церкви;
3. Зміна в стосунках між радянською владою і Російською Православною Церквою.

Тема 10. Релігійна політика сталінського режиму після Другої світової війни

План заняття:

1. Спроби пошуку компромісу між радянською владою та Греко-Католицькою Церквою після Другої світової війни;
2. Ліквідація Греко-Католицької Церкви в Галичині після Другої світової війни; Львівський псевдособор 1946 р.;
3. Ліквідація Греко-Католицької Церкви на Закарпатті після Другої світової війни.

Тема 11. Становище Церкви і релігії в Радянській Україні у 50-80-х рр. XX ст.

План заняття:

1. «Хрущовська відлига» та посилення атеїстичної пропаганди;
2. УГКЦ в підпіллі (1953-1989 рр.);
3. Свобода сумління та дисидентський рух;
4. Становище Церкви та релігії в роки правління М. Горбачова.

III. ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ ОBOB'ЯЗKOBOTO ПPOЧИТАННЯ

ДО ЗМІСТОВИХ МОДУЛІВ 1/2:

- Андрусишин Б. *Церква в Українській державі 1917-1920 рр. (доба Директорії УНР)*. Київ: Либідь 1997.
- БАРАН О. *Церква на Закарпатті в роках 1665-1691* (Видання „Богословії”, 36). Рим 1968.
- БІДНОВ В. *Справа розмосковлення богослуження Православної Церкви на Україні*. Тарнів 1921.
- БІДНОВ В. *Церковна справа в Україні*. Тарнів 1921.
- БЛАС І. Московський Патрірхат, каральні органи в СРСР та знищення УГКЦ у 1940-х роках // *Logos* 3-4 (1993) 532-576.
- БЛАЖЕЙОВСЬКИЙ Д. Козаки і Церква // *Патріархат* 10-11 (1993) 10-12.
- БОЦЮРКІВ Б. Релігія та Церква в сучасній Україні // *Календар «Світла» на 1975 р.* Торонто, Нью Йорк 1975.
- БУРКО Д. *Українська Автокефальна Православна Церква – вічне джерело життя*. Бавнд Брук 1988.
- ВІНТОНЯК О. Анатема на гетьмана Мазепу // *Український історик* 1-4 (1990) 68-69.
- ВЛАСОВСЬКИЙ І. *Нарис історії Української Православної Церкви: У 4 томах, т. 3*. Київ 1998.
- ВАВРИК М. *Нарис розвитку стану василіянського чина XVII-XX ст.: Топографічно-статична розвідка*. Рим 1979.
- ВАСЬКІВ А. Церква і радикали // *Людина і світ* 2 (1997) 18-20.
- ВЕРИГА В. *Конфіскація Церковних цінностей в Україні в 1922 р.* Київ: Видавництво ім. Олени Теліги 1996.
- ВЛАСОВСЬКИЙ І. *Нарис історії Української Православної Церкви: У 4 томах, 5 книгах*. Нью Йорк 1955-1966 (репринтне видання: Київ, 1998), т. IV, 1.
- ГАЛУХА Л. Автокефалія: минуле рефлексує в сучасне // *Віче* 5 (1998) 129-142.
- ГАЛУХА Л. “Польська автокефалія”: погляд крізь століття // *Людина і світ* 2 (1997) 32-36.
- ГЕОГИЕВСКИЙ, Евлогий, митр. *Путь моей жизни: Воспоминания*. Москва: Московский рабочий, ВПМД 1994.
- ГОЛУБЕНКО І. Греко-католицька церква і національно-визвольний рух в західно-українських землях (30-40-ві рр. XIX ст.) // *Церква і соціальні проблеми*. Львів 1993, с. 288-297.
- ГОРЯЧА М. Релігія в політиці українських урядів 1917-1920 років // *Ковчег: Науковий збірник з церковної історії / за ред. Б. Гудзяка, І. Скочиляса та О. Турія, Ч. 3*. Львів: ІЦ, ЛБА 2002.
- ГОРЯЧА М. Сучасна державна релігійна політика України // *Working Papers of Ukrainian Studies* 11 (1999) 1-14.
- ГРЕЧКО І. Відродження традиційних християнських конфесій в Україні, їх взаємовідносини на тлі загально-політичних процесів (Згідно зі статистичними даними) // *Патріархат* 9 (1994) 11-13.
- ГРИНІВ О. *Національно-духовне відродження: історія і сучасні проблеми*. Львів: Місіонер 1995.
- ГРУШЕВСЬКИЙ М., ЛЕВИЦЬКИЙ О. *Розвідки про церковні відносини на Україні- Русі XVI-XVIII вв.* Львів 1991.
- ГУМЕННИЙ М. О. Державотворчі процеси і проблеми становлення Церков в Україні // *Патріархат* 9 (1993) 20-23.

- ДРАБИНКО А. *Православие в посттоталитарной Украине (вехи истории)*. Киев: Издание Свято-Успенской Киево-Печерской Лавры 2002.
- ДОРОШЕНКО Д. *Історія України 1917-1923*. Ужгород 1930.
- ЄЛЕНСЬКИЙ В. Держава і Церква в СРСР: з історії передквітневого двадцятиліття // *Людина і світ* 1 (1991) 5-11; 2 (1991) 8-12.
- ЄЛЕНСЬКИЙ В. «Сувора відлига» // *Людина і світ* 7 (1990) 24-28.
- ЄЛЕНСЬКИЙ В., ПАТАЛАЙ О. «Партія все виправляє, призначає і буде за одним принципом» (Національна політика в радянській церковній політиці) // *Людина і світ*, 2 (1992) 7-12; 3 (1992) 38-42
- ЄЛЕНСЬКИЙ В. *Релігія після комунізму. Релігійно-соціальні зміни в процесі трансформації центрально- і східно-європейських суспільств: Фокус на Україні*. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова 2002.
- ЖАН Й. Моє служіння Україні: Уривок споминів про церковно-політичні відносини в Україні в 1919-1921 рр. // *Світло* 2 (1955) 37-39
- ЖЕЛЕХОВСЬКИЙ Ю. *Іоанн Снігурський, его жизнь і деятельность в Галицькой Руси*. Львів 1894.
- ЗАБРОВАРНИЙ С. Священики – перші просвітителі українського народу в Галичині на зламі XVIII і XIX століть // *Варшавські українознавчі записки*, Зошит 1. Варшава 1989, 134-147.
- ЗЕНЬКОВСЬКИЙ В. *Пять месяцев у власти (15 мая - 19 октября 1918 г.): Воспоминания*. Москва: Крутицкое Патриаршее Подворье 1995.
- ЗДЮРУК С. І. *Етноконфесійна ситуація в Україні та міжцерковні конфлікти* (Наукові доповіді, 9). Київ: НІСД 1993.
- ЗДЮРУК С. І. Церковна політика і геоконфесійні інтереси України // *Віче* 8 (1993) 84-92.
- ІВАНИШИН В. *Українська Церква і процес національного відродження*. Дрогобич 1990.
- КАРМАНСЬКИЙ П. Наша дипломатична станиця при святому Престолі в Римі в рр. 1919, 1920 // *Літопис Червоної Калини* 2 (1939) 3-4.
- КАРОВЕЦЬ М. *Велика реформа Чина св. Василя В. 1882 р.*, Т. 1-4. Львів–Жовква 1933-1938.
- КОНРАД М. *Націоналізм і католицизм*. Львів: Мета 1934
- *Конференції Архисреїв Української Греко-Католицької Церкви (1902-1937)* / під ред. А. КРАВЧУКА. Львів: Свічадо 1997.
- КОРЧМАРИК Б. *Духові впливи Києва на Московщину в добу гетьманської України*. Львів 1993.
- КУДЛАЙ О. Міжправославний конфлікт в Україні: позиції сторін // *Людина і світ* 5-6 (1998) 2-8.
- КУЛШ П. Наруга єзуїтів над василіанами в Галичині // *Пантелеймон Куліш: Матеріали і дослідження*. Львів – Нью Йорк 2000, с. 171-184.
- ЛАБА В. *Митрополит Андрей Шептицький. Його життя і заслуги*. Люблин: Свічадо 1990.
- ЛЕВИЦЬКИЙ Ю.-М. Президент Леонід Кучма і його церковна політика // *Патріархат* 11 (1996) 16-17.
- ЛИПКІВСЬКИЙ В. *Відродження Української Церкви 1917-1930*. Торонто 1959.
- ЛОТОЦЬКИЙ О. Зневажена справа // *Тризуб* 12 (20.03.1927) 6-11.
- ЛОТОЦЬКИЙ О. *Сторінки минулого*, Т. 3-4. Нью Йорк: Науково-богословський інститут УПЦ в США 1966.
- ЛОТОЦЬКИЙ О. *Українські джерела церковного права*. Варшава 1931.
- ЛОТОЦЬКИЙ О. Церковна справа на Україні // *Літературно-Науковий Вісник* 80:5 (1923) 61-69.
- МАРИНОВИЧ М. До проблеми релігійної свободи в Україні: місцеві Церкви і закордонні місіонери // *Сучасність* 12 (1997) 64-69.

- МАРУНЧАК М. *Митрополит Андрей Шептицький на Заході 1920-1923*. Вінніпег – Едмонтон 1981.
- НАГАЄВСЬКИЙ І. *Історія Української держави ХХ століття*. Київ 1993.
- НАЗАРКО І. *Київські і Галицькі митрополити (1590-1960)*. Рим 1962.
- *Неправда Московських анафем* / Упоряд. Димитрій Рудюк. Київ 1999.
- ОГІЄНКО І. Рятування України: На тяжкій службі своєму народові // *Віра і культура* 12 (1966) 1-7.
- ОЛЕКСАНДРОВИЧ М. *Маркіян Шашкевич: Українське літературне відродження в Галичині* (Добра книжка, 174). Торонто 1961.
- ПАДОХ Я. Церква і держава в добі Гетьманщини // *Ювілейний збірник праць Наукового Конгресу у 1000-ліття хрищення Русь-України: Доповіді і матеріали* / Редкол.: Г. Васкович, В. Домашовець, А. Жуковський та ін. / За ред. В. Яніва. Мюнхен 1988-1989, с. 706-731.
- ПАЩЕНКО В. Приборкання Церкви і кінець 60-х // *Людина і світ* 5 (1999) 14-19.
- ПАЩЕНКО В. *Православ'я в новітній історії України*, Ч. 2. Полтава 2001.
- ПАЩЕНКО В. *Греко-католики в Україні від 40-х років ХХ століття до наших днів*. Полтава 2002.
- ПЕКАР А. *Нариси історії Церкви Закарпаття*, у 2 томах Т. 1: *Ієрархічне утворення* (Записки ЧСВВ, 32). Рим 1967; Т. 2: *Внутрішня історія* (Записки ЧСВВ, 50). Рим – Львів: Місіонер 1997.
- ПЕРЕВЕЗІЙ В. *Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20-30-х рр. ХХ ст.* Київ 1998.
- *Письма-послання митрополита Андрея з часів большевицької окупації*, Ч. 1-2. Йорктон 1961, 1969.
- ПЛОХІЙ С. «Наливайківська віра» // *Людина і світ* 1 (1999) 16-20.
- ПЛОХІЙ С. Незалежна Україна: державна Церква чи громадянська релігія // *Пам'ятки України* 2-3 (1992) 3-6.
- ПЛОХІЙ С. Державна Церква в Україні: ідеї, моделі, реалії // *Сучасність* 7-8 (1995) 106-114.
- *Православная Церковь на Украине и Польше в XX столетии 1917-1950гг.: Сборник*, Москва: Крутицкое Патриаршее Подворье, 1991 (у збірнику – 2 праці: ФОТИЕВ К. *Попытки Украинской Церковной автокефалии в XX веке*; СВИТИЧ А. *Православная Церковь в Польше и ее автокефалия*).
- РИБАЧУК М. Колізії християнського відродження в Україні // *Віче* 3 (1998) 142-157.
- РООД В. *Рим и Москва. Отношения между Святым Престолом и Россией/Советским Союзом в период от Октябрьской революции 1917 года до 1 декабря 1989 года*, Пер. с нем. Г. Авакумова. Львів: Свічадо 1995.
- СЕНИК С. *Українська Церква в добу Хмельницького*. Львів: Свічадо 1994.
- СЕНИК С. Українська Церква в XVII столітті // *Ковчег: Збірник статей з церковної історії* / Редактори: Я. Грицак, Б. Гудзяк, Ч. І. Львів 1993, с. 23-66.
- СЕРГІЙЧУК В. *Нескорена Церква: Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і Церкву*. Київ: Дніпро 2001.
- СЕРГІЙЧУК В. Уряд УНР і Вселенський престол: з історії відносин // *Людина і світ* 2 (1997) 36-39.
- СКОРОПАДСЬКИЙ П. *Спогади*. Київ – Філадельфія 1995.
- СОХОЦЬКИЙ І. *Що дали греко-католицька Церква і духовенство українському народу*. Філадельфія 1951.
- СТОКОЛОС Н. Національне обличчя автокефалії // *Віче* 3 (1997) 135-144.
- СТОКОЛОС Н. «...Чудо станеться й прийде Воскресіння – воскресне Україна». Православна Церква в роки воєнних лихоліть // *Віче* 9 (1998) 144-154.
- СУХАНОВА З., СУЛИМА-МАТЛАШЕНКО Н. Андрей Шептицький: реалії хресного шляху // *Дзвін* 1 (1991) 89-96.

- ТРЕМБЦЬКИЙ В. Дипломатичні взаємини Української Держави з Вселенським Престолом у 1918-1920 роках // *Патріярхат* 3 (1979) 10-13.
- ТРЕМБЦЬКИЙ В. Зносини Української держави 1918-1922 років з Царгородською патріархією // *Богословія* 29 (1965) 63-88.
- УЛЬЯНОВСЬКИЙ В. *Церква в Українській державі 1917-1920 рр. (доба Української Центральної Ради)*. Київ: Либідь 1997. 198 с.
- УЛЬЯНОВСЬКИЙ В. *Церква в Українській державі 1917-1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського)*. Київ: Либідь 1997.
- ФРАНКО І. Радикали і релігія // ФРАНКО І. *Твори: У 50-ти томах. – Т. 45: Літературно-критичні праці (1911-1914)*. Київ: Наукова думка 1983, с. 268-271.
- ХАРИШИН М. *Історія підпорядкування Київської митрополії Московському патріархату*. Київ: Вентурі 1995.
- ХАРИШИН М., МОРДВІНЦЕВ В. *Російське самодержавство та Київська митрополічна кафедра, або як Українська Православна Церква позбулася автокефалії*. Київ 1999.
- ХИМКА І.-П. Греко-Католицька Церква і національне відродження у Галичині 1772-1918 // *Ковчег: Збірник статей з церковної історії* / Редактори: Я. ГРИЦАК, Б. ГУДЗЯК, Число. І. Львів 1993, 67-100.
- ХИМКА І.-П. Релігія і національність на Україні: друга половина XVIII-XX ст. // *International Conference "Belarus, Lithuania, Poland, Ukraine. The Foundation of Historical and Cultural Tradition in East Central Europe"*, Rome, 28 April-6 May 1990. Lublin– Rome 1994, p. 198-210.
- ХОМА І. *Апостольський Престіл і Україна 1919-1922*. Рим 1987.
- ХОМЧУК О. Міжцерковний конфлікт в Україні у всесвітньоісторичному контексті кінця ХХ сторіччя // *Сучасність* 10 (1997) 85-94.
- ХОРВАТ Б. Дух католицизму // *Українські проблеми* 1 (1995) 31-34.
- ЧИРОВСЬКИЙ А. Місія Українських Церков у другому тисячолітті: минуле і майбутнє // *Сучасність* 9 (1988) 71-79.
- ЧЕМЕРИС В. *Голгофа українського православ'я*. Київ: Поліграфіка 1998.
- *Чїнности и Рїшення руского провинціального Собора в Галичинї отбувшиаго ся во Львовї въ роцї 1891*. Львовь 1896.
- ВОСІУРКІВ В. *The Politics of Religion in the Ukraine: The Orthodox Church and the Ukrainian Revolution, 1917-1919*. Washington 1985.
- ВОСІУРКІВ В. *Politics and Religion in Ukraine: The Orthodox and Greek-Catholics* // *The Politics of Religion in Russia and the New State of Eurasia* / edited by M. BAURDEAUX (International Politics in Eurasia, 3). New York, London 1995, 131-162.
- GLINKA A. *Gregorio Jachymovyč, Metropolita di Halyč ed il suo tempo (1840-1865)*. Roma 1974.
- JASKOWSKI H. *Bazilianie a reforma dobromylska*. Warszawa 1884.
- НІМКА J.-P. *Religion and Nationality in Western Ukraine. The Greek Catholic Church and the Ruthenian Movement in Galicia. 1867-1900*. Montreal & Kingston, London, Ithaca 1999.
- НІМКА J.-P. *Metropolita Szeptycki wobec zagadnień reformy wyborczej, 1905-1914* // *Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej* / ed. ANDRZEJ A. ZIĘBA, T. 1: *Metropolita Andrzej Szeptycki. Studia i materiały*. Cracow: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności 1994, 143-153.
- НІМКА J.-P. *Sheptytskyi and the Ukrainian National Movement before 1914* // *Morality and Reality. The Life and Times of Andrei Sheptyts`kyi* / ed. by P.-R. MAGOCSI. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies University of Alberta 1989, p. 29-46.
- MARKUS V. *Religious Policy in Ukraine: In Search for New Pluralistic Dimension* // *The Politics of Religion in Russia and the New State of Eurasia* / edited by M. BAURDEAUX (International Politics in Eurasia, 3). New York, London 1995, p. 178-189.
- STASIW M. *Metropolia Haliciensis: eius historia et iuridica forma*. Roma 1960.

- WOLFDIETER B. Sheptytskyi and the Austrian Government // *Morality and Reality. The Life and Times of Andrei Sheptyts'kyi* / ed. by P.-R. MAGOCSI. Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies University of Alberta, p. 15-28.

IV. РЕКОМЕНДАЦІЇ СТУДЕНТАМ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ДО СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Для кращого освоєння матеріалу курсу важливу роль відіграє самостійна робота студента, яка вимагає від нього наполегливості та зацікавленості. Слід критично підходити до опрацьованої літератури, реферативно конспектувати наукові статті, максимально точно тезово відображати в конспекті головні думки наукової статті з подальшим виголошенням їх на семінарському занятті, однак не слід використовувати дослівне переписування чи копіювання.

Головним при підготовці до практичного заняття є план семінару. Студент повинен усвідомити поставлене перед ним завдання і лише після цього приступити до опрацювання відповідних джерел та літератури. Для кращого розуміння певних термінів, явищ, подій, у ході виконання завдання студенту необхідно звертатися до фахових видань: довідників з історії християнства та енциклопедій. Важливим чинником при підготовці до семінарського заняття є правильне конспектування. Обрану в списку бібліографії працю (чи її окремі розділи) слід прочитати повністю, для кращого осмислення висловлених автором думок. Перед конспектуванням варто записати прізвище автора твору, повну назву праці, вказати рік її видання. У ході роботи в конспекті рекомендується тезово (стисло) записати не лише окремі дати, події та головні висловлювання автора, а й грамотно проаналізувати наведені історичні факти, викласти власні думки й розуміння певних питань зазначеної проблематики. Наступним, не менш важливим етапом у підготовці студента до семінарського заняття є складання тексту виступу у формі доповіді, поширеного плану чи власне тез.

Виступ на семінарському занятті з певного питання повинен займати не більше 8-10 хв., а доповнення – 2-5 хв. Під час виступу на практичному занятті студент має право користуватися конспектом, однак не читати повністю відповідь на питання, а лише наводити окремі дати, цифрові дані або цитувати відповідне джерело. Доповідач у виступі повинен глибоко та всебічно розкрити суть питання. Завершувати свою доповідь він повинен належними висновками й узагальненнями.

При доповненні студентом варто уникати повторення матеріалу, що був висловлений попереднім доповідачем. Раціонально організована робота студентів у процесі підготовки до семінарських занять сприятиме міцному, систематичному, свідомому засвоєнню ним матеріалу.

При розгляді тем семінарських занять бажано використовувати мапи, схеми та зображення окремих постатей, щоб краще сформувати уявлення про тогочасні події.

IV.1. ТЕМИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТА

Семінарське заняття №1

Тема: Вплив релігійно-церковного чинника на козацьку революцію та державу Війська Запорозького у XVII ст. (2 год.)

Питання для обговорення:

1. Оцінка істориками повстання під проводом Богдана Хмельницького. Наведіть приклади, як характеризують революцію О.Субтельний, Наталя Полонська-Василенко, Павло Роберт Магочій, Наталя Яковенко, Микола Костомаров.
2. Вплив конфесійного чинника на козацьку революцію 1648-1657 рр. (Наведіть приклади).
3. Як змінювалася позиція Православної Церкви щодо повстання під проводом Хмельницького у 1648-1657 роках. Наведіть приклади.
4. Роль східних православних патріархів та митрополитів під час козацької революції. Охарактеризуйте діяльність: Єрусалимського патріарха Паїсія, Коринфського митрополита Йоасафа, Єрусалимського патріарха Дософея, Московського патріарха Йоакима та Константинопольського патріарха Діонісія IV.
5. Наслідки Руїни для Православної Церкви на українських землях (між 1657-1685 роками).
6. Унійна Церква в умовах козацької революції.

Методичні рекомендації

При підготовці теми першого семінарського заняття, опрацьовуючи подану літературу, слід звернути увагу на місце і роль релігійно-церковного чинника на козацьку революцію та державу Війська Запорозького, а саме конфесійного чинника.

Закцентувавши увагу на козацькій революції 1648-1657 рр., варто зазначити, які аспекти та фактори стали основними причинами повстання. Також важливо простежити хід подій, які відбувались, зокрема ті, які носили релігійний характер (ставлення козацтва до священнослужителів, до церков та їхнього майна тощо). Зокрема слід виділити низку вимог, які висувують козаки та Богдан Хмельницький до короля-електа Яна Казимира.

Також при начитці матеріалу варто зацентувати увагу на таких постатях: Єрусалимського патріарха Паїсія, Коринфського митрополита Йоасафа, Єрусалимського патріарха Дософея, Московського патріарха Йоакима та Константинопольського патріарха Діонісія IV, та з'ясувати і простежити їхній вплив на хід подій того часу.

У процесі підготовки також слід звернути увагу на такі питання: обставини релігійного життя напередодні вибуху Хмельниччини; ставлення православної єрархії до козацтва; релігійні мотиви в обґрунтуванні повстання Богдана Хмельницького; релігійне питання у Зборівському трактаті; позиція Б. Хмельницького, А. Кисіля та митр. С. Косіва; релігійна дискусія на січневих конференціях у Варшаві 1650 року; київська дискусія щодо релігійних справ; переяславська Рада та опозиція православної єрархії; гадяцький договір Івана Виговського та Діонісій Балабан; нові „Переяславські статті” Юрія Хмельницького та обмеження прав Київської митрополії; Елекційний собор 1663 року, розкол і затвердження двох кандидатів на митрополичий престол; Антоній Винницький та Йосиф Нелюбович-Тукальський; втручання Москви у церковні справи Київської митрополії; Йосиф Шумлянський як адміністратор; Митр. Гедеон Четвертинський та підпорядкування Київської митрополії Московському патріархатові; посольства до Стамбула і згода патріарха Доситея; значення акту 1686 року для розвитку Київської митрополії; Церква на Слобожанщині; становище Уніатської Церкви до і після Переяславської угоди; Андрусівське перемир'я; інтриги латинської єрархії в Римі; заходи єп. Якова Суші в Римі і його твір „Про труди з'єдинених”; Затвердження митр. Гавриїла Коленди і його спір із василіянами; Митрополит Кипріян II Жоховський та його діяльність; спроби скликання спільного собору із православними 1680 року; початок латинізаційних процесів і роль у них василіян; спільна праця К. Жоховського та Я. Суші у поширенні унії та її наслідки; доля Римо-Католицької Церкви після козацьких війн.

Джерела та література:

- Мудрий, Софрон. *Нарис історії Церкви в Україні*, Івано-Франківськ, 1999.
- Яковенко Н. *Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України*. Київ. 2005.
- Ковчег: Збірник статей з церковної історії / ред. Я. Грицак, Б. Гудзяк. Ч. I. Львів 1993.
- ФЕДОРІВ Ю. *Історія Церкви в Україні*. Люблін 1991.

Семінарське заняття №2

Тема: Замойський Синод 1720 року (2 год.)

Питання для обговорення:

1. Оцінка синоду у вітчизняній та зарубіжній історіографії.
2. Загальне тло і передумови Синоду.
3. Хід та основні рішення синоду:
 - a. догматичні,
 - b. літургічно-обрядові,
 - c. канонічно-дисциплінарні.
4. Значення синоду в історії Уніатської Церкви та латинізаційних процесах.

Методичні рекомендації:

На початку XVIII ст., після приєднання до унії трьох православних єпархій, Унійна Церква була однією із найчисельніших і найбільших конфесій тогочасної Речі Посполитої. Варто зазначити, як вона в адміністративному відношенні поділялася.

При підготовці питання слід представити загальні обставини, передумови скликання собору у Замоїсті. Також з особливою увагою варто простежити хід подій проведення собору, його основний порядок денний (сесії тощо). І зокрема проаналізувати основні рішення (догматичні, літургічно-обрядові, канонічно-дисциплінарні) та їх впровадження, адже рішення собору мали величезне значення для подальшого розвитку Унійної Церкви. Зокрема слід виділити діяльність київських унійних митрополитів: Лева Кишки (1714-1728), Афанасія Шептицького (1729-1746), Флоріана Гребеницького (1748-1762), Филипа Володковича (1762-1778) та виокремити їхню роль у втіленні в життя рішення Замоїського собору.

Джерела та література:

- Мудрий, Софрон. *Нарис історії Церкви в Україні*, Івано-Франківськ, 1999.
- ФЕДОРІВ Ю. *Замоїський Синод 1720 року* (Видання „Богословії”), Рим 1971 [або: *Богословія* 35 (1971) 5-71].

Семінарське заняття № 3

Тема: Церковна політика російського самодержавства на українських землях у XVIII – XIX ст. (2 год.).

Питання для обговорення:

1. Охарактеризуйте та порівняйте церковну політику Стефана Яворського та Теофана Прокоповича в лоні Російської Православної Церкви першої половини XVIII ст.;
2. Політика царизму щодо ліквідації унії після поділів Речі Посполитої;
3. Дайте характеристику ліквідаційним процесам Унійної Церкви на території Російської імперії у першій половині XIX ст.

Методичні рекомендації

При підготовці до семінарського заняття студентів слід звернути увагу на такі питання: підпорядкування Київської митрополії Московському патріархату; вихід єпархій з-під юрисдикції Київського митрополита; надання ставропігії монастирям; відновлення Переяславської єпархії; Полтавська битва й анатемування Мазепи; доля митр. Йоасафа Кроковського; Стефан Яворський – місцеблюститель патріаршого престолу; реформи Петра I. „Духовний Регламент” Теофана Прокоповича і створення Св. Синоду; визнання реформ Царгородським патріархом; Київське архієпископство (1722-1743); Тимофій Щербацький і

спроби відновити давні права Київської митрополії; реформи Катерини II; діяльність Комісії по складанню нового „Уложення” (1766-68); секуляризація і протест митр. Ростовського Арсенія Мацієвича; встановлення штатів для духовенства; указ про розбір дітей духовенства; українські культурні впливи на Російську Церкву і культуру; місійна діяльність у Сибіру та Китаї.

Також варто простежити внутрішнє життя Церкви: приклади святості, Димитрій Ростовський і видання „Четьїв-Міней”; Паїсій Величковський, переклад і видання „Добротолюбія”, виправлене видання Острозької Біблії (СПб, 1751). Церковне будівництво: бароко, рококо. Музика: Артем Ведель, придворні співаки.

У часи правління імператриці Катерини II чиняться перші кроки стосовно ліквідації унії. Охарактеризуйте основні з них. Правління імператора Павла I: покращення ситуації.

Джерела та література:

- Мудрий, Софрон. *Нарис історії Церкви в Україні*, Івано-Франківськ, 1999.
- Яковенко Н. *Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України*. Київ. 2005.
- Ковчег: Збірник статей з церковної історії / ред. Я. Грицак, Б. Гудзяк. Ч. I. Львів 1993.
- ФЕДОРІВ Ю. *Історія Церкви в Україні*. Люблін 1991.

Семінарське заняття № 4

Тема: УГКЦ і національний рух в Галичині в 2 пол. XIX століття. (2 год.)

Питання для обговорення:

1. Просвітницька діяльність УГКЦ. „Руська Трійця”;
2. „Весна народів”. Головна Руська Рада та її діяльність;
3. Основні течії національного руху 50-70-х рр. XIX століття (москвофіли, полонофіли, австрорусини, українофіли) та позиція УГКЦ;
4. Москвофільські настрої в УГКЦ: перехід парафії с. Гнилички на православ’я, процес Ольги Грабар;
5. Провінційний собор у Львові 1891 року: проблема celibату, її вирішення;
6. Політичні невдачі ерархії УГКЦ. Конфронтація з радикалами.

Методичні рекомендації

У підготовці 4 семінарського заняття слід простежити структуру Галицької митрополії та зміни. А також: особливості розвитку УГКЦ в часи митрополита Михайла Левицького; Єп. Іван Снігурський та його просвітницька діяльність; діяльність „Руської Трійці”.

Зокрема варто зацентувати такі питання: „Весна народів”; Головна Руська Рада та її діяльність; три єпископи помічники: Григорій Яхимович, Іван Бохенський, Спиридон Ливиневич; „Азбучна війна” та її розв’язання; Обрядовий рух за очищення обряду, основні течії: москвофіли (Іполит Терлецький, Іван Наумович), полонофіли, помірковані; праця над примиренням двох обрядів; „Конкордія” 1863 року; Митр. Спиридон Литвинович:

парламентська діяльність, підтвердження Львівської та Перемишльської капітул, канонізація бл. Йосафата Кунцевича; позиція унітаризму у створенні дулістичної імперії; Митр. Йосиф Сембратович та його соціальна програма („Велика гідність людини”); Святоюрська політична програма 1871 року та її сприйняття у галицькому суспільстві; Добромильська реформа ЧСВВ.

При підготовці пункту 4 даної теми слід звернути увагу на москвофільські настрої в УГКЦ; перехід парафії с. Гнилички на православ'я, процес Ольги Грабар: політичні невдачі, падіння авторитету та відставка митрополита; митрополит Сильвестр Сембратович; заснування Станіславівської єпархії; провінційний собор у Львові 1891 року: пролема celibату та її вирішення; політичні невдачі єпархії; конфронтація з радикалами; становище митрополії на рубежі століття.

Джерела та література:

- СОХОЦЬКИЙ І. *Що дали греко-католицька Церква і духовенство українському народу*, Філадельфія, 1951.
- ХИМКА І.-П. Греко-Католицька Церква і національне відродження у Галичині 1772-1918 // *Ковчег: Збірник статей з церковної історії* / Редактори: Я. Грицак, Б. Гудзяк, Число. І, Львів, 1993, 67-100.
- ХИМКА І.-П. Релігія і національність на Україні: друга половина XVIII-XX ст. // *International Conference “Belarus, Lithuania, Poland, Ukraine. The Foundation of Historical and Cultural Tradition in East Central Europe”*, Rome, 28 April-6 May 1990, Lublin – Rome, 1994, 198-210.
- *Чїнности и Рїшення руского провинціального Собора в Галичинї отбувишаго ся во Львовї въ роцї 1891*, Львовъ, 1896.
- GLINKA A. *Gregorio Jachymowyc, Metropolita di Halyč ed il suo tempo (1840-1865)*, Roma, 1974.
- JASKOWSKI H. *Bazilianie a reforma dobromylska*, Warszawa, 1884.
- ХИМКА І.-П. *Religion and Nationality in Western Ukraine. The Greek Catholic Church and the Ruthenian Movement in Galicia. 1867-1900*, Montreal & Kingston, London, Ithaca, 1999.
- STASIW M. *Metropolia Haliciensis: eius historia et iuridica forma*, Roma, 1960.

Семінарське заняття № 5

Тема: Діяння Всеукраїнського Православного Собору. Утворення УАПЦ (2 год.)

Питання для обговорення:

1. Скликання Всеукраїнського Православного Собору.
2. Перша сесія Всеукраїнського Православного Собору.
3. Друга сесія Всеукраїнського Православного Собору. Статут УПЦ.
4. Питання автокефалії на третій сесії Всеукраїнського Православного Собору.
5. Всеукраїнський церковний собор у Києві 14-30 жовтня 1921 року і створення неканонічної УАПЦ під проводом митр. В. Липківського.

Методичні рекомендації

При розгляді даної теми студентові слід звернути увагу на такі моменти: революція 1917 року; Центральна Рада та її ставлення до релігії та Церкви - III універсал; характер УПЦ

(єпископат та нижче духовенство); початки національного відродження в Церкві; єпархіяльні з'їзди та створення ВПЦР; скликання Всеукраїнського Православного Собору; перша сесія Собору; департамент ісповідань Н. Безсонова.

Також варто простежити діяльність Гетьманату Павла Скоропадського; закон про тимчасовий устрій України; діяльність Міністерства ісповідань В. Зіньківського; вибір митрополита Київського Антонія Храповицького; друга сесія Всеукраїнського Православного Собору; прийняття статуту УПЦ; затвердження рішень Собору гетьманським урядом та патріархом Тихоном; третя сесія Всеукраїнського Православного Собору; міністр ісповідань О. Лотоцький і питання автокефалії на Соборі; закон Директорії про автокефалію 1919 року та його значення; діяльність міністра ісповідань І. Огієнка в напрямку українізації у 1919-1921 роках; дипломатичні місії УНР в Стамбулі та Римі; друга ВПЦР та розгортання руху за автокефалію в Києві та його околицях під владою більшовиків та денікінців; протистояння українського національно-церковного руху та єрархії; пошук єпископів; Всеукраїнський церковний собор у Києві 14-30 жовтня 1921 року і створення неканонічної УАПЦ під проводом митр. В. Липківського; внутрішній устрій УАПЦ; інші постанови собору 1921 року.

Джерела та література:

- БІДНОВ В. *Справа розмосковлення богослуження Православної Церкви на Україні*, Тарнів, 1921.
- БІДНОВ В. *Церковна справа в Україні*, Тарнів, 1921.
- ВЛАСОВСЬКИЙ І. *Нарис історії Української Православної Церкви: У 4 томах, 5 книгах*, Нью Йорк, 1955-1966 (репринтне видання: Київ, 1998), Т. IV, 1.
- ГЕОГИЕВСКИЙ, Евлогий, митр. *Путь моей жизни: Воспоминания*, Москва: Московский рабочий, ВПМД, 1994.
- ДОРОШЕНКО Д. *Історія України 1917-1923*, Ужгород, 1930.
- ЗЕНЬКОВСКИЙ В. *Пять месяцев у власти (15 мая - 19 октября 1918 г.): Воспоминания*, Москва: Крутицкое Патриаршее Подворье, 1995.
- ЛИПКІВСЬКИЙ В. *Відродження Української Церкви 1917-1930*, Торонто, 1959.
- ЛОТОЦЬКИЙ О. Зневажена справа // *Тризуб* 12 (20.03.1927) 6-11.
- ЛОТОЦЬКИЙ О. *Сторінки минулого*, Т. 3-4, Нью Йорк: Науково-богословський інститут УПЦ в США, 1966.
- ЛОТОЦЬКИЙ О. *Українські джерела церковного права*, Варшава, 1931.
- ЛОТОЦЬКИЙ О. Церковна справа на Україні // *Літературно-Науковий Вісник* 80:5 (1923) 61-69.
- НАГАЄВСЬКИЙ І. *Історія Української держави ХХ століття*, Київ, 1993.
- ОГІЄНКО І. Рятуння України: На тяжкій службі своєму народові // *Віра і культура* 12 (1966) 1-7.
- СКОРОПАДСЬКИЙ П. *Спогади*, Київ – Філадельфія, 1995.
- УЛЬЯНОВСЬКИЙ В. *Церква в Українській державі 1917-1920 рр. (доба Української Центральної Ради)*, Київ: Либідь, 1997. – 198 с.
- УЛЬЯНОВСЬКИЙ В. *Церква в Українській державі 1917-1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського)*, Київ: Либідь, 1997.

- ВОСІУРКІВ В. *The Politics of Religion in the Ukraine: The Orthodox Church and the Ukrainian Revolution, 1917-1919*, Washington, 1985.

Семінарське заняття №6

Тема: Митрополит Андрей Шептицький і український національний рух після 1914 року (2год.)

Питання для обговорення:

1. Охарактеризуйте становище Греко-Католицької Церкви і української спільноти під час Першої світової війни.
2. Ставлення митрополита Андрея до державотворчих аспірацій українців 1917-1919 років (Центральна Рада, Гетьманат, ЗУНР).
3. Дайте характеристику намаганням Шептицького залагодити українське питання на міжнародній сцені після падіння українських державних утворень та репресії зі сторони польських властей.
4. Охарактеризуйте українську спільноту в умовах існування Другої Речі Посполитої.
5. Ставлення Шептицького до українських політичних партій у міжвоєнному часі.
6. Ставлення Шептицького до ОУН та актів саботажу (тероризму).
7. Шептицький і український католицький рух, «Українська Молодь Христові».
8. Роль митрополита Шептицького з погляду українського національного руху під час радянської окупації Зах. України у 1939 році.
9. Шептицький і німецька окупація.

Методичні рекомендації

При підготовці теми 6 семінаського заняття слід зацентувати основну увагу на постаті Митрополита Андрея Шептицького і його діяльності у 1901-1944 роках (парламентська, екуменічна, меценатська, економічна, культурно-освітня).

Також варто простежувати історичний контекст епохи. Зокрема: радянська окупація та заслання Митрополита; місіонерська діяльність Антонія Храповицького в Галичині; Лютнева революція в Росії і місійна діяльність А. Шептицького в Росії; створення Російського екзархату; підтримка ЗУНР і дипломатичні місії в Римі та інших країнах Європи; конкордат Польщі із Апостольським Престолом 1925 року і статус УГКЦ в Польській державі; дві течії в розвитку УГКЦ: А. Шептицький та Г. Хомишин; єпископат УГКЦ і національних рух; становище УГКЦ під час першої радянської окупації; створення нових екзархатів; німецька окупація і позиція УГКЦ; друга радянська окупація і смерть митрополита Андрея Шептицького.

Джерела та література:

- КОНРАД М. *Націоналізм і католицизм*, Львів: Мета, 1934
- *Конференції Архисреїв Української Греко-Католицької Церкви (1902-1937)* / під ред. А. КРАВЧУКА, Львів: Свічадо, 1997.

- ЛАБА В. *Митрополит Андрей Шептицький. Його життя і заслуги*, Люблин: Свічадо, 1990.
- МАРУНЧАК М. *Митрополит Андрей Шептицький на Заході 1920-1923*, Вінніпег – Едмонтон, 1981.
- НАГАСВСЬКИЙ І. *Історія Української держави ХХ століття*, Київ, 1993.
- ПЕРЕВЕЗІЙ В. *Греко-католицька церква в умовах українсько-польської конфронтації 20-30-х рр. ХХ ст.*, Київ, 1998.
- *Письма-послання митрополита Андрея з часів большевицької окупації*, Ч. 1-2, Йорктон, 1961, 1969.
- СЕРГІЙЧУК В. *Нескорена Церква: Подвижництво греко-католиків України в боротьбі за віру і Церкву*, Київ: Дніпро, 2001.
- СУХАНОВА З., СУЛИМА-МАТЛАШЕНКО Н. Андрей Шептицький: реалії хресного шляху // *Дзвін* 1 (1991) 89-96.
- ХОРВАТ Б. Дух католицизму // *Українські проблеми* 1 (1995) 31-34.
- НІМКА J.-P. *Metropolita Szeptycki wobec zagadnień reformy wyborczej, 1905-1914 // Prace Komisji Wschodnioeuropejskiej / ed. ANDRZEJ A. ZIĘNBA, T. 1: Metropolita Andrzej Szeptycki. Studia i materiały*, Cracow: Nakładem Polskiej Akademii Umiejętności, 1994, 143-153.
- НІМКА J.-P. *Sheptytskyi and the Ukrainian National Movement before 1914 // Morality and Reality. The Life and Times of Andrei Sheptyts`kyi / ed. by P.-R. MAGOCSI, Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies University of Alberta, 1989, 29-46.*
- WOLFDIETER B. *Sheptytskyi and the Austrian Government // Morality and Reality. The Life and Times of Andrei Sheptyts`kyi / ed. by P.-R. MAGOCSI, Edmonton: Canadian Institute of Ukrainian Studies University of Alberta, 15-28.*

IV.2. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема №1

Питання для самостійного опрацювання:

1. Якою була вихідна позиція козацтва щодо унії та православ'я? Чи зазнала вона змін впродовж історії?
2. Якою була роль унії та православ'я в процесі розколу нації на основі релігії?
3. Що впливало на повернення златинізованої шляхти до православ'я за Хмельниччини?

Завдання для самостійної роботи:

1. Дайте історичну оцінку діяльності Митр. Петра Могили.
2. Охарактеризуйте постать св. Йосафата Кунцевича.

Рекомендована література:

1. БЛАЖЕЙОВСЬКИЙ Д. *Козаки і Церква // Патріярхат* 10-11 (1993) 10-12.
2. ПЛОХІЙ С. «Наливайківська віра» // *Людина і світ* 1 (1999) 16-20.
3. СЕНИК С. *Українська Церква в добу Хмельницького*, Львів: Свічадо, 1994.
4. ЛІПИНСЬКИЙ В. *Релігія і церква в історії України*, Київ: Рада, 1995.
5. ЖУКОВСЬКИЙ А. *Петро Могила і питання єдності церков*, Київ: Мистецтво, 1997.

Тема №3

Питання для самостійного опрацювання:

Чим відрізняється українське православ'я від російського?

Завдання для самостійної роботи:

Представте основні впливи українського православ'я на російське.

Рекомендована література:

1. ВЛАСОВСЬКИЙ І. *Нарис історії Української Православної Церкви*: У 4-х томах, Київ: Либідь, 1998, Т. 3.
2. ІВАНКІВ Є. *Український християнський Схід*, Чікаго, 1992.

Тема № 8

Питання для самостійного опрацювання:

1. Якою була позиція УГКЦ до націоналістичного руху різних напрямків?
2. Яке значення для розвитку УГКЦ мав конкордат Польщі з Апостольською Столицею 1925 року?
3. Який роль відіграв митр. А. Шептицький у поширенні католицизму на Схід?

Завдання для самостійної роботи:

1. Дайте свою оцінку позиції УГКЦ щодо німецької окупаційної влади.
2. Порівняйте дві основні тенденції єпископату в УГКЦ (просхідну і прозахідну) у міжвоєнний період.
3. Охарактеризуйте державницькі погляди Митр. Андрея Шептицького.

Рекомендована література:

1. ГАЙКОВСЬКИЙ М. Греко-католицька Церква як чинник українського державотворення. 1946- 1996 // *Берестейська унія 1596-1996: Статті і матеріали*, Львів: Логос, 1996,
2. КРАВЧЕНЮК О. Велетень із Святоюрської гори: Причинки до біографії Слуги Божого Андрея Шептицького на підставі чужомовних джерел, Йорктон, 1963.
3. КРАСІВСЬКИЙ О. Громадська та суспільно-політична діяльність митрополита Андрея Шептицького в 1918-1923 рр. // *Студії ПЦ "Генега"*, 1 (1996) 68-79.
4. ШЕПТИЦЬКИЙ А. *За єдність святої віри, Церкви і нації. Пропаганда відступства*, Львів, 1991.
5. *Митрополит Андрей Шептицький: Життя і діяльність: Документи і матеріали* / за ред. А. КРАВЧУКА, Т. П. Кн.1, Львів: Місіонер, 1998.
6. СУХАНОВА З., СУЛИМА-МАТЛАШЕНКО Н. Андрей Шептицький: реалії хресного шляху // *Дзвін*, 1 (1991) 89-96.

Тема №9

Питання для самостійного опрацювання:

1. Які перешкоди існували для об'єднання УАПЦ та УАвТПЦ під час Другої світової війни?
2. Як ставилася німецька окупаційна влада до новостворених українських Церков у 1942-1944 роках?

Завдання для самостійної роботи:

1. Наведіть аналогії з історії, подібні до релігійної політики більшовиків.

Рекомендована література:

1. ВЛАСОВСЬКИЙ І. *Нарис історії Української Православної Церкви*: У 4-х томах, Київ: Либідь, 1998, Т. 3.

2. ЛИПИНСЬКИЙ В. *Релігія і церква в історії України*, Київ: Рада, 1995.
3. ПАЩЕНКО В. *Православ'я в новітній історії України*, Ч. I, Полтава, 1997.

Тема № 11

Питання для самостійного опрацювання:

1. Чи можливо вирішити церковні проблеми на державному рівні? Чому?
2. Яким був вплив релігії та Церкви на процеси демократизації та здобуття незалежності?
3. Яких помилок допустилася державна влада у своїй релігійній політиці у 90-х роках ХХ століття? Чи є подібні аналоги в українській історії?
4. Якими є наслідки втручання влади у релігійні процеси? Чи влада повинна втручатися чи контролювати їх, чи їй слід цілковито усунутися із сфери релігійних справ?
5. Які ви бачите шляхи подолання розколу православ'я в Україні?
6. Які є можливості здобуття автокефалії українського православ'я?

Завдання для самостійної роботи:

1. Виділіть основні сфери суперечностей між конфесіями в кінці ХХ ст.
2. Визначте, яка з українських традиційних Церков є найбільш заангажована в політику і доведіть це на прикладах.

Рекомендована література:

1. ЗДЮРУК С. І. Церковна політика і геоконфесійні інтереси України // *Віче* 8 (1993) 84-92.
2. ІВАНИШИН В. *Українська Церква і процес національного відродження*, Дрогобич, 1990.
3. ПЛОХІЙ С. Державна Церква в Україні: ідеї, моделі, реалії // *Сучасність* 7-8 (1995) 106-114.
4. MARKUS V. Religious Policy in Ukraine: In Search for New Pluralistic Dimension // *The Politics of Religion in Russia and the New State of Eurasia* / edited by M. BAURDEAUX (International Politics in Eurasia, 3), New York, London, 1995, 178-189.
5. ЧЕМЕРИС В. *Голгофа українського православ'я*, Київ: Поліграфіка, 1998.

V. МЕТОДИКИ АКТИВІЗАЦІЇ ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ

Проблемні навчальні завдання до модуля 1

1. Київська митрополія в умовах козацької революції середини XVII ст. й Гетьманщини;
2. Внутрішні поділи у Київській Церкві в період Руїни;
3. Русифікація українського православ'я протягом XVIII–XIX ст.;
4. Пробудження українського національного руху і православне духовенство;
5. Замойський собор 1720 р. та запровадження його рішень;
6. Унійна Церква на Правобережжі: взаємини з латинською єрархією і латинізація в Унійній Церкві;
7. Політика царизму щодо ліквідації унії після поділів Речі Посполитої;

Проблемні навчальні завдання до модуля 2

1. Відновлення Галицької митрополії;
2. УГКЦ під проводом Митрополита Андрея (Шептицького) та конфесійно-політичні конфлікти на початку XX ст. та в період Першої світової війни;
3. Церковна політика Центральної Ради, Гетьманату і Директорії;
4. Релігійні аспекти „українізації“, утворення Української Автокефальної Православної Церкви та інших відгалужень православ'я в Україні;
5. Політика „войовничого атеїзму“: ідеологічні засади, законодавча база, практична реалізація;
6. Релігійна політика тоталітарних режимів щодо українських християн від Другої світової війни до розвалу СРСР;
7. УГКЦ в умовах радянської (1939-1941) та німецької (1941-1944) окупації;
8. Боротьба за свободу сумління і дисидентський рух;

Методи навчання:

- інформаційно-ілюстративний метод
- метод проблемного викладу
- метод бесіди
- метод інтерактивного навчання

Методи контролю:

Здійснюється періодично, залежно від потреб та наповнення конкретних навчальних курсів, після закінчення кожного окресленого тематичного блоку. Його завданням є перевірка розуміння студентами певного матеріалу, визначення рівня його засвоєння, вироблених навчальних і дослідницьких навичок, уміння самостійного опрацювання текстів та здатності їх осмислювання, а також вироблення навичок письмової та усної самопрезентації.

Поточний контроль здійснюється за трьома напрямки:

- контроль за систематичністю та активністю роботи на семінарських та інших практичних заняттях;
- контроль за виконанням завдань самостійного опрацювання поза межами аудиторій;
- контроль за рівнем засвоєння і творчого застосування знань у вигляді контрольних і тестових тематичних завдань.

VI. ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ НА ІСПИТ

1. Охарактеризуйте конфесійний чинник у повстанні під проводом Богдана Хмельницького.
2. Охарактеризуйте становище Православної Церкви в часи Руїни. Підпорядкування Київської православної митрополії Московському патріархату;
3. Прослідкуйте розвиток Унійної Церкви на Закарпатті у XVII-XIX ст. Обґрунтуйте процеси укладання Ужгородської унії та створення Пряшівської єпархії;
4. Обґрунтуйте приєднання до унії Перемишльської, Львівської та Луцької єпархій на переломі XVII –XVIII ст. ;
5. Передумови, перебіг, основні документи та наслідки Замойського собору 1720 р;
6. Охарактеризуйте вплив „малоруського чинника” на формування синодального православ’я в Росії;
7. Розкрийте суть політика царизму щодо ліквідації унії після поділів Речі Посполитої;
8. Охарактеризуйте появу новітніх протестантських течій на Півдні та Сході України;
9. Австрійські реформи в сфері освіти та церковного життя; „політика йосифінізму”. Відновлення Галицької митрополії;
10. Охарактеризуйте розвиток Православної Церкви на Буковині;
11. Культурно-національне відродження в Галичині у XIX ст. Політичні проекти, що намагалися дати відповідь: Хто такі галицькі русини?

12. Охарактеризуйте революцію 1848-1849 рр. та діяльність Головної Руської Ради в Галичині;
13. Охарактеризуйте стан Греко-Католицької Церкви напередодні та під час Першої світової війни (1901-1918);
14. Дайте аналіз релігійної політики Центральної Ради, Гетьманату та Директорії;
15. Автокефальний рух під час Першої світової війни. Обґрунтуйте створення та діяльність УАПЦ Митр. Василя Липківського;
16. Православна Церква в Радянській Україні в 20-30-х роках та політика „войовничого атеїзму”;
17. Охарактеризуйте розвиток та діяльність Греко-Католицької Церкви у міжвоєнній Польщі (1918-1939);
18. Заснування і розвиток Польської Автокефальної Православної Церкви в міжвоєнний період;
19. Охарактеризуйте діяльність Української Автономної і Української Автокефальної Православної Церкви під час Другої світової війни;
20. Зміна в стосунках між радянською владою і Російською Православною Церквою під час Другої світової війни;
21. Охарактеризуйте ліквідаційні процеси Греко-Католицької Церкви в Галичині після Другої світової війни; Що ви знаєте про Львівський псевдособор 1946 р.?
22. Ліквідація Греко-Католицької Церкви на Закарпатті після Другої світової війни;
23. „Хрущовська відлига” та посилення атеїстичної пропаганди;
24. УГКЦ у підпіллі (1953-1989);
25. Становище Церкви та релігії в роки правління М. Горбачова.

VII. СИСТЕМА ПОТОЧНОГО ТА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ

Розподіл балів, що присвоюється студентам під час кредитно-модульного оцінювання

	<i>Змістовий модуль 1 (ЗМ1)</i>	<i>Змістовий модуль 2 (ЗМ2)</i>	Іспит	Разом (ПО) (підсумкова оцінка)
Вагові коефіцієнти (%)	25%	25%	50%	100%

Підсумкова оцінка з дисципліни у балах (100-бальна шкала) переводиться у чотирибальну (національну) шкалу згідно з таблицею:

<i>100-бальна шкала</i>	Оцінка за національною шкалою та шкалою Університету	
90 – 100	5	відмінно
85 – 89	4	добре
75 – 84		
65 – 74	3	задовільно
60 – 64		
1 – 59	2	не задовільно

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ

Студент допускається до підсумкового контролю за умови виконання не менше як на задовільну оцінку усіх проміжних форм контролю, передбачених поточним семестровим навчальним планом.

Іспит проводиться в усній або письмовій формі, і покриває собою навчальний матеріал кожного семестру. При виведенні загальної оцінки студента викладач бере до уваги результати як поточного, так і підсумкового контролю знань. При цьому частка сумарної оцінки, яку студент може отримати за результатами поточного контролю, складає 50 %, а частка, отримана за підсумкову форму контролю – 50 % загальної оцінки.

Система оцінювання знань і вмінь студентів є важливою невід'ємною складовою навчального процесу в Українському Католицькому Університеті. Вона включає в себе форми поточного, проміжного та підсумкового контролю, надає реальні вимірники результатів навчання відповідно до цілей, завдань, змісту курсу та методів навчання. Її

завданням є перевірка розуміння студентами навчального матеріалу, визначення рівня його засвоєння, вироблення навчальних і дослідницьких навичок, уміння самостійного опрацювання текстів та здатності їх осмислювання, а також вироблення навичок письмової та усної самопрезентації. Очікувані результати навчання базуються на навчальних цілях, сформульованих у навчальних програмах, і тому при оцінюванні знань студентів використовуються ті ж критерії, які застосовуються викладачем для визначення навчальних цілей.

Система оцінювання знань студентів з кожної дисципліни включає поточний, модульний та підсумковий семестровий контроль знань.

Підсумковий семестровий контроль у вигляді екзамену проводиться у формі виконання письмових і/або усних екзаменаційних завдань. На екзамен виносяться вузлові питання, типові і комплексні задачі, завдання, що потребують творчої відповіді та вміння синтезувати отримані знання і застосувати їх при вирішенні практичних завдань.

Умови отримання позитивних оцінок на іспиті встановлюються у відсотках до максимального результату виконання індивідуальних завдань.

Оцінювання всіх видів підсумкового контролю диференційоване і проводиться за 10-ти бальною шкалою:

- 1 – „відсутність знань”
- 2 – „дуже погано” – 20 – 29 %
- 3 – „погано” – 30 – 39 %
- 4 – „незадовільно” – 40 – 49 %
- 5 – „перехідна” – 50 – 59 %
- 6 – „задовільно” – 60 – 69 %
- 7 – „добре” – 70 – 79 %
- 8 – „дуже добре” – 80 – 89 %
- 9 – „відмінно” – 90 – 95 %
- 10 – „досконало” – 96 % та більше

Поточний контроль рівня знань і вмінь студентів проводиться періодично на різних етапах упродовж курсу навчання залежно від потреб і наповнення конкретного курсу й дає можливість отримати негайну інформацію про результати навчання студентів. Результати поточного контролю можуть спричинити необхідність удосконалення навчальної програми, якщо вона чи окремі її частини не відповідають визначеним результатам навчання. Поточний контроль здійснюється за трьома напрямками:

– контроль за систематичністю та активністю роботи на семінарських та інших видах практичних занять;

- контроль за виконанням завдань самостійного опрацювання матеріалу поза межами аудиторій;
- контроль за рівнем засвоєння і творчого застосування знань у вигляді контрольних і тестових тематичних завдань.

Поточний контроль передбачає такі форми контролю: контрольні роботи, семінарські заняття, тести, усне опитування, інше.

Проміжний контроль (модуль) проводиться посередині семестру після закінчення вивчення певного окресленого тематичного блоку або логічно завершених розділів і має на меті виявити рівень знань студентів та систематичність опрацювання матеріалу. Проміжний контроль передбачає такі форми контролю: семінари, письмові роботи, тести, інше.

Підсумковий контроль знань студентів є всебічний за характером, він здійснюється наприкінці семестру у формі іспиту чи диференційованого заліку й дає підстави з'ясувати, чи досягли студенти мети, визначеної навчальною програмою курсу. Іспит проводиться в усній або письмовій формі.

Студент допускається до підсумкового контролю за умови виконання не менше як на задовільну оцінку всіх поточних і проміжних форм контролю, передбачених навчальним планом.

При оцінюванні рівня знань студентів використовується така шкала:

«10» – досконало:

- студент виявляє виняткові здібності щодо засвоєння та володіння матеріалом навчальної програми з цього предмету;
- студент бачить тематику навчальної програми як об'ємну цілість, де кожна тема має своє властиве місце й перебуває в органічному взаємозв'язку з рештою тем;
- студент має здатність відстежувати та враховувати у своїх міркуваннях чи аргументах взаємозв'язки й точки дотику між тематикою цього предмету і проблематикою інших наукових ділянок;
- студент виявляє глибоке знайомство та непересічне розуміння основної бібліографії, а також уміє органічно поєднати знання, здобуті шляхом самостійного опрацювання текстів, зі знаннями, отриманими на лекційних заняттях;
- студент зумів освоїти не тільки основну літературу, а й добре, зі знанням справи орієнтується в допоміжній бібліографії з предмету;
- у вивченні предмету студент виявляє творчий підхід як щодо прийняття, так і висловлення набутих знань; він вільно володіє тематикою предмету, що проявляється, зокрема, у здатності нешаблонно, з використанням нових прикладів висловлювати свою думку на якусь тему, а не лише повторювати один до одного те, що згадував на лекції викладач;

- у вивченні предмету студент не обмежується опрацюванням лише обов'язкової тематики навчальної програми, а й вільно орієнтується у дотичних проблемах даної наукової ділянки, що виходять за межі обов'язкової програми;
- студент володіє не лише головними чи визначальними ідеями проблематики курсу, але й бачить їх у світлі допоміжних проблем.

«9» – відмінно:

- студент виявляє непересічні здібності щодо засвоєння та володіння матеріалом навчальної програми з цього предмету;
- студент виявляє ґрунтовне знайомство з основною бібліографією та її розуміння;
- студент вміє органічно поєднати знання, здобуті шляхом самостійного опрацювання текстів, зі знаннями, отриманими на лекційних заняттях; він, однак, лише поверхово орієнтується в допоміжній та необов'язковій літературі;
- студент бачить тематику навчальної програми як об'ємну цілість, де кожна тема має своє властиве місце й перебуває в органічному взаємозв'язку з рештою тем; він, однак, ще не осмислює цілісну тематику з даного предмету в контексті інших дисциплін, а тому його знання предмету має дещо вузький характер;
- студент виявляє творчий підхід як щодо прийняття, так і висловлення набутих знань; він вільно володіє тематикою предмету, що проявляється, зокрема, у здатності нешаблонно, з використанням нових прикладів висловлювати свою думку на якусь тему, а не лише повторювати один до одного те, що згадував на лекції викладач; щодо широти знань він, однак, ще не виходить за межі строго обов'язкової для всіх програми.

«8» – дуже добре:

- студент виявляє хороші здібності щодо засвоєння та володіння матеріалом навчальної програми з цього предмету;
- студент виявляє більш-менш ґрунтовне знання та розуміння основної бібліографії, а також вміє органічно поєднати знання, здобуті внаслідок самостійного опрацювання текстів, зі знаннями, отриманими на лекційних заняттях; він, однак, майже не орієнтується в допоміжній та необов'язковій літературі;
- студент бачить тематику навчальної програми як об'ємну цілість; у своїх міркуваннях на якусь тему він, однак, в основному обмежується до розгляду лише цієї окремої теми без особливої спроби встановити органічний зв'язок між нею та іншими темами курсу;
- у вивченні предмету студент переважно виявляє творчий підхід як щодо прийняття, так і висловлення набутих знань; він вільно володіє тематикою предмету, однак, обмежується лише обов'язковою частиною навчальної програми і не виявляє прагнення пізнати більше, ніж передбачено нею.

«7» – добре:

- студент виявляє пересічні здібності щодо засвоєння та володіння матеріалом навчальної програми з цього предмету;
- студент виявляє знайомство з основною бібліографією та розуміння її і в основному вміє поєднати знання; він, однак, зовсім не орієнтується в допоміжній або необов'язковій літературі;
- студент уміє встановити змістовні зв'язки між окремими темами курсу, однак недостатньо чітко сприймає його тематику як об'ємну цілість;
- студент у своїх міркуваннях на якусь тему обмежується до розгляду лише цієї окремої теми, хоча на прохання викладача й може відстежити якийсь зв'язок між нею та іншою темою;
- у вивченні предмету студент час від часу виявляє творчий підхід як щодо прийняття, так і висловлення набутих знань; хоча він володіє тематикою предмету, у своїх міркуваннях він нерідко опирається на повторення думок викладача чи автора, а не переосмислює їх для себе самого.

«6» – задовільно:

- студент виявляє посередні здібності щодо засвоєння та володіння матеріалом навчальної програми з предмету;
- студент виявляє поверхове знайомство з основною бібліографією та лише поверхове її розуміння;
- студент бачить тематику навчальної програми як нагромадження більш-менш випадкових і не пов'язаних між собою тем; у своїх міркуваннях він не здатний аналізувати окрему тему курсу в контексті інших тем цього курсу і виражати взаємозв'язок між ними;
- у вивченні предмету студент зовсім або майже не виявляє творчого підходу як щодо прийняття, так і висловлення набутих знань; у своїх міркуваннях він переважно опирається на повторення думок викладача чи автора, а не переосмислює їх для себе самого.

«5» – незадовільно:

- оцінка «незадовільно» виставляється за незнання значної частини навчального матеріалу, суттєві помилки у відповідях на питання.

VIII. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

1. Робоча програма курсу.
2. Календарний план курсу
3. ГОЛОВАЩЕНКО С. *Історія християнства: Курс лекцій*. Київ: Либідь 1999.
4. ІСЧЕНКО І. *Історія Христової Церкви в Україні*. Харків: АКТА 2003.
5. ЛУЖНИЦЬКИЙ Г. *Українська Церква між Сходом і Заходом: Нарис історії Української Церкви*. Філадельфія 1954.
6. МУДРИЙ, Софрон. *Нарис історії Церкви в Україні*. Івано-Франківськ 1999.
7. ФЕДОРІВ Ю. *Історія Церкви в Україні*. Люблін 1991.
8. *Історія релігії в Україні: У 10 томах / за ред. П. ЯРОЦЬКОГО*. Київ 1997-...
 - Т. 2: *Українське православ'я / за ред. П. ЯРОЦЬКОГО*. Київ 1998.
 - Т. 3: *Православ'я в Україні / за ред. А. КОЛОДНОГО, В. КЛИМОВА*. Київ 1999.
 - Т. 4: *Католицизм / за ред. П. ЯРОЦЬКОГО*. Київ 2001.
9. *Ковчег: Збірник статей з церковної історії / ред. Я. ГРИЦАК, Б. ГУДЗЯК, Ч. І. ЛЬВІВ* 1993.

IX. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. НІМКА J.-P. *Religion and Nationality in Western Ukraine. The Greek Catholic Church and the Ruthenian Movement in Galicia. 1867-1900*. Montreal, Kingston, London, Ithaca 1999.
2. БУЛГАКОВ, Макарий. *Історія Русской Церкви: В 12 томах*. Санкт-Петербург 1866-1886.
3. ВЕЛИКИЙ, Атаназій. *З літопису християнської України: Церковно-історичні радіолекції з Ватикану у 9 томах*. Рим 1969-1977.
4. ВІНТЕР Е. *Візантія та Рим у боротьбі за Україну (955-1939)*. Прага 1944.
5. ВЛАСОВСЬКИЙ І. *Нарис історії Української Православної Церкви: У 4 томах, 5 книгах*. Нью Йорк 1955-1966 (репринтне видання: Київ, 1998).
6. ГАЮК В. В. *Українська Греко-Католицька Церква*. Львів: Логос 1992.
7. ГОЛУБІНСКИЙ Е. *Історія Русской Церкви: У 2 томах*. Москва 1880-1911.
8. ГРИНЄВИЧ В. *Минуле залишити Богові: Унія та уніатизм в екуменічній перспективі*. Львів: Свічадо 1998.
9. ГРУШЕВСЬКИЙ М. *З історії релігійної думки на Україні*. Київ: Освіта 1992.
10. ГРУШЕВСЬКИЙ М. *Історія України-Руси: В 11 томах 12 книгах / Редкол. П. С. СОХАНЬ та ін. (Пам'ятки української історичної думки)*. Київ: Наукова думка 1991-1998.

11. ГРУШЕВСЬКИЙ М. *Історія української літератури*: В 6 томах 9 книгах / Редкол. І. М. ДЗЮБА та ін. (Літературні пам'ятки України). Київ: Либідь 1993-1996.
12. ГУМИЛЕВСКИЙ, Филарет, *История Русской Церкви*: В 5 томах. Москва 1888.
13. ДОРОШЕНКО Д. *Православна Церква в минулому і сучасному житті українського народу*. Берлін 1940.
14. КАПТАШОВ А. *Очерки по истории Русской Церкви*: В 2 томах. Париж 1959.
15. КОЛОДНИЙ А., ФИЛИПОВИЧ Л. *Релігійна духовність українців: вияви, постаті, стан*. Львів: Логос 1996.
16. ЛИПИНСЬКИЙ В. *Релігія і церква в історії України*. Київ: Рада 1995 (= Львів, 1998)
17. ЛОТОЦЬКИЙ О. *Українські джерела церковного права*. Варшава 1931.
18. *Мартирологія українських церков: Документи, матеріали, християнський самвидав України*: У 4 т. – Т. 1: *Українська Православна Церква* / Упоряд.: О. ЗІНКЕВИЧ, О. ВОРОНИН, Торонто, Балтимор: Смолоскип, 1985; Т. 2: *Українська Католицька Церква* / Упоряд.: О. ЗІНКЕВИЧ, Т. ЛОНЧИНА Торонто, Балтимор: Смолоскип 1987.
19. НАГАЄВСЬКИЙ І. *Історія Української держави ХХ століття*. Київ 1993.
20. НАГАЄВСЬКИЙ І. *Католицька Церква в минулому і сучасному України*. Філадельфія 1950.
21. НАЗАРКО І. *Київські і Галицькі митрополити (1590-1960)*. Рим 1962.
22. ОГІЄНКО І. *Українська Церква: Нариси з історії української православної церкви*: У 2-х т. Київ: Україна 1993.
23. ОЛЕКСАНДРОВИЧ М. *Маркіян Шашкевич: Українське літературне відродження в Галичині* (Добра книжка, 174). Торонто 1961.
24. ПАСЛАВСЬКИЙ І. *Українська Церква між Сходом і Заходом. Нариси з культурно-політичної історії української церкви*. Львів: Стрім 1994.
25. ПАТРИЛО І. *Джерела і бібліографія історії Української Церкви*: У 3 томах. Рим 1975-1993.
26. ПАЩЕНКО В. *Греко-католики в Україні від 40-х років ХХ століття до наших днів*. Полтава 2002.
27. ПАЩЕНКО В. *Православ'я в новітній історії України*, Ч. І. Полтава 1997.
28. ПАЩЕНКО В. *Православ'я в новітній історії України*, Ч. ІІ. Полтава 2001.
29. ПАЩЕНКО В. Приборкання Церкви і кінець 60-х // *Людина і світ* 5 (1999) 14-19.
30. ПЕКАР А. *Нариси історії Церкви Закарпаття*, у 2 томах Т. 1: *Ієрархічне утворення* (Записки ЧСВВ, 32), Рим, 1967; Т. 2: *Внутрішня історія* (Записки ЧСВВ, 50). Рим – Львів 1997.
31. ПРИСТАЙ М. *Львівська греко-католицька духовна семінарія: 1783-1945*. Львів–Рудно 2003.

32. *Релігія в житті українського народу* (ЗНТШ 181). Рим 1966.
33. РИБАЧУК М. *Українська Церква: історія, сучасність, персоналії*. Київ: Український центр духовної культури 2001.
34. *Русская Православная Церковь в советское время (1917-1991): Материалы и документы по истории отношений между государством и Церковью*: в 2 томах / Составитель: Г. ШТРИККЕР. Т. 1. Москва: Пропилеи 1995.
35. СЕНИК С. *Українська Церква в добу Хмельницького*. Львів 1994.
36. СТАХІВ М. *Христова Церква в Україні, 988-1596*. Львів 1993.
37. СУТТНЕР Е. К. *Українське християнство на початку III-го тисячоліття: Історичний досвід та еkleзіологічні перспективи*. Львів: Січадо 2001.
38. ТРЕМБЦЬКИЙ В. Дипломатичні взаємини Української Держави з Вселенським Престолом у 1918-1920 роках // *Патріархат* 3 (1979) 10-13.
39. ТРЕМБЦЬКИЙ В. Зносини Української держави 1918-1922 років з Царгородською патріархією // *Богословія* 29 (1965) 63-88.
40. УЛЬЯНОВСЬКИЙ В. *Історія церкви та релігійної думки в Україні: У 3 книгах, Кн. 1: Середина XV – кінець XVI століття*. Київ 1994.
41. УЛЬЯНОВСЬКИЙ В. *Церква в Українській державі 1917-1920 рр. (доба Української Центральної Ради)*. Київ: Либідь 1997.
42. УЛЬЯНОВСЬКИЙ В. *Церква в Українській державі 1917-1920 рр. (доба Гетьманату Павла Скоропадського)*, Київ: Либідь, 1997.
43. УЛЬЯНОВСЬКИЙ В., ПЛОХІЙ С., КРИЖАНІСЬКИЙ О. *Історія церкви та релігійної думки в Україні: У 3 книгах*. Київ 1994.
44. ФЕДОРІВ Ю. *Організаційна структура Української Церкви* (НТШ в Канаді, 31). Торонто 1990.
45. ФРАНКО І. Радикали і релігія // ФРАНКО І. *Твори: У 50-ти томах. – Т. 45: Літературно-критичні праці (1911-1914)*. Київ: Наукова думка 1983, 268-271.
46. ХИМКА І.-П. Греко-Католицька Церква і національне відродження у Галичині 1772-1918 // *Ковчег: Збірник статей з церковної історії* / Редактори: Я. Грицак, Б. Гудзяк, Число. І. Львів 1993, с. 67-100.
47. ХИМКА І.-П. Релігія і національність на Україні: друга половина XVIII-XX ст. // *International Conference "Belarus, Lithuania, Poland, Ukraine. The Foundation of Historical and Cultural Tradition in East Central Europe", Rome, 28 April-6 May 1990*. Lublin– Rome 1994, p. 198-210.
48. ХОМА І. *Апостольський Престіл і Україна 1919-1922*. Рим 1987.
49. ЧИСТОВИЧ И. *Очерк истории западнорусской церкви*. Санкт-Петербург 1882-1884.

50. ЯВДАСЬ М. *Українська Автокефальна Православна Церква: документи для історії Української Автокефальної Православної Церкви*. Мюнхен – Інгольштадт 1956.
51. ЯРОЦЬКИЙ П., ГОЛОВАЩЕНКО С., КЛИМОВ В. *Історія православної церкви: Збірка наукових праць*. Київ: Четверта хвиля 1997.